

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Філософський факультет

Кафедра логіки

«Історія розвитку основоположних термінів прагматики:

“контекст”, “дискурс”, “мовленнєвий акт”»

**«The history of the development of the fundamental terms of
pragmatics: "context", "discourse", "speech act"»**

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 033 філософія

на здобуття освітнього ступеня бакалавра філософії

Студент-виконавець:
Орехова Аріна Віталіївна

4 курс, 1 група
денна форма навчання
спеціальність 033 «філософія»
ОПП «Філософія»

Науковий керівник:
Алексюк Ігор Анатолійович,
к.ф.н., доцент

(підпис)

Допущено до захисту:
Зав. кафедри логіки,
доктор філософських наук, професор
Хоменко Ірина Вікторівна

(підпис)

КИЇВ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНТЕКСТ	9
● Визначення та походження терміна «контекст»	9
● Історична еволюція терміна «контекст»	12
● Внесок Пірса, де Соссюра, Якобсона і Сталнакера у розвиток концепції контексту	16
● Теоретичні підходи до контексту в прагматиці	22
РОЗДІЛ 2. ДИСКУРС	27
● Визначення та походження терміна “дискурс”	27
● Історична еволюція терміна “дискурс”	29
● Внесок Михайла Бахтіна і Юргена Габермаса у розвиток концепції дискурсу	31
● Теоретичні підходи до дискурсу в прагматиці	34
РОЗДІЛ 3. МОВЛЕННЄВИЙ АКТ	38
● Визначення та походження терміна «мовленнєвий акт»	38
● Історична еволюція терміна «мовленнєвий акт»	41
● Внесок Вітгенштайна та Сталнакера у розробку концепції мовленнєвого акту	43
● Теоретичні підходи до мовленнєвого акту в прагматиці	46
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ДЖЕРЕЛ	54

Вступ

Актуальність дослідження: Прагматика — це міждисциплінарний напрям, що спирається на філософію, логіку, лінгвістику, психологію, антропологію та інші суміжні галузі. Завданням прагматики є вивчення використання мови в контексті, що виходить за рамки вивчення граматики та синтаксису та зосереджується на тому, як люди використовують мову для досягнення комунікативних цілей у реальних ситуаціях. Прагматика розглядає соціальні, культурні та когнітивні фактори, які впливають на використання та інтерпретацію мови. Також вона досліджує, як мовці використовують контекст, спільні знання (наприклад, так званий “здоровий глузд”) та лінгвістичні підказки, щоб передати справжнє значення.

Міждисциплінарний характер прагматики дозволяє їй робити внесок у численні галузі та сфери дослідження, завдяки чому відбувається подолання розриву між теоретичними та прикладними дослідженнями, а також забезпечується основа для розуміння складності використання мови. Це також підкреслює важливість урахування контексту та соціальних, культурних і когнітивних факторів, які впливають на спілкування.

Прагматика необхідна для ефективного спілкування. Крім того, розвиток цифрових комунікацій і технологій породив потребу в прагматиці в галузі обробки природної мови та розробки штучного інтелекту. До прикладу, технології штучного інтелекту значною мірою покладаються на прагматичні концепції у вдосконаленні здатності розуміння та генерування мови та мовленнєвих актів, такі як прохання, запитання та скарги.

Фундаментальне становлення прагматики почалося у першій половині 20 століття з визначенням її основних термінів та оформленням напрямів досліджень.

Проте досі часто прагматика розглядається дослідниками лише крізь призму теорії мовних актів або як галузь знання у межах лінгвістики, психології чи соціології. Це може бути пов'язано із відсутністю усталеного розуміння прагматики, а також через те, що наявні дефініції прагматики як науки часто хибують широтою визначень, і, як наслідок, призводять до неможливості означити унікальний об'єкт досліджень.

Не можна стверджувати, що прагматики не існувало до “лінгвістичного повороту” у філософії, адже раннє її коріння можна знайти і в працях середини 16 століття[6], а якщо до об'єктів прагматики віднести і дослідження форми висловлюваного, то свій початок вона знаходить в творах часів Давньої Греції.

Як стверджує Анат Білецькі у своїй статті(іbid), від вибору дефініції залежить і вибір відправної точки історії прагматики як самостійної науки. Проте для окреслення визначення необхідно окреслити і основні терміни, що будуть використані. Саме ця думка послідовно наштовхує на ідею необхідності дослідження “життєвого шляху” центральних термінів прагматики. Серед них я пропоную розглянути наступні:

Контекст – ключовий термін прагматики, який фігурує в більшості визначень. Як зазначив Тім Вортон у “The Routledge Pragmatics Encyclopedia”[46], “у прагматиці контекст – це все”. Серед причин можна виокремити наступні:

По-перше, значення та тлумачення сильно залежать від контексту. Без урахування контексту, в якому вживаються слова та висловлювання, неможливо повністю зрозуміти їх значення.

По-друге, контекст у прагматиці не обмежується використаними словами чи фразами, але поширюється на ситуаційні фактори. Це стосується мовця, аудиторії, обставин мовлення, а також соціального та культурного аспектів.

Контекст впливає на використання мови, наприклад на вибір конкретних лексем, тон та жести, які використовуються для передачі сенсу.

По-третє, контекстуальні підказки відіграють важливу роль у формуванні порозуміння. Безліч невербальних складників використовуються для передачі значення поза буквальним тлумаченням слів, а прагматика досліджує, як використовуються ці контекстуальні сигнали.

Дискурс – також абсолютно необхідний термін для дослідження інтерсуб'єктивної взаємодії. По-перше, значення в дискурсі – це не просто значення окремого речення, але також те, що включає інтерпретацію більших мовних одиниць, таких як абзаци, бесіди та тексти загалом.

По-друге, дискурс — це не лише засіб передачі інформації, але й опис явища соціальної взаємодії, де мовці та слухачі взаємодіють з урахуванням своїх соціальних ролей, ідентичностей та стосунків (до прикладу, ієрархій). Дискурс знаходиться в широкому культурному та соціальному контекстах, і розуміння цих контекстів має вирішальне значення для розуміння того, як мова використовується та інтерпретується.

По-третє, дискурс, як і контекст, передбачає використання різноманітних вербальних і невербальних ресурсів, таких як інтонація, жести та міміка, для передачі значення. Прагматика досліджує, як ці ресурси використовуються для побудови значення в дискурсі. Нарешті, дискурс — це спільна діяльність, у якій мовці та слухачі працюють разом для досягнення успішної комунікації.

Мовленнєвий акт може розглядатися як елемент теорії мовленнєвих актів і як презентація міркування. У даній роботі фокус уваги буде спрямований на перший випадок вжитку.

Мовленнєві акти є будівельними блоками комунікації, і їх дослідження має важливе значення для розуміння того, як смисл конструюється під час використання мови.

Однією з причин, чому мовленнєві акти є основним терміном прагматики, є той факт, що вони відображають залежний від контексту характер використання мови. Значення мовленнєвого акту залежить від контексту, у якому він використовується, включаючи наміри мовця, очікування слухача, соціальні та культурні норми, які формують процес мовлення.

Інша причина, чому мовленнєві акти є центральними для прагматики, полягає в тому, що вони передбачають використання мови поза її буквальним значенням. Мовленнєві акти часто передбачають передачу значення за допомогою імплікатури, тобто неявного значення, яке впливає з висловлювання.

Мовленнєві акти також відображають соціальні та культурні норми, які відрізняються залежно від мови та культури. Нарешті, мовленнєві акти є засобом досягнення комунікативних цілей і побудови соціальних відносин. Мовці використовують мовленнєві акти, щоб передати інформацію, зробити запити, висловити почуття, встановити авторитет і налагодити стосунки зі слухачами.

Розгляд згаданих трьох термінів дозволить здійснити дослідження, що буде спрямоване на розкриття процесу розвитку прагматичних ідей.

Основною метою цієї роботи є аналіз історичної еволюції термінів “контекст”, “дискурс” і “мовленнєвий акт” у полі прагматики. Намір полягає в тому, щоб простежити як їх розуміння та використання змінювалися з часом, їхній концептуальний розвиток, висвітлити ключові теоретичні зрушення.

У цьому дослідженні час від часу згадуватиметься розвиток не лише визначених термінів, а ще й подібних за сенсом прототипів, щоб надати необхідну контекстну інформацію та всебічне розуміння історичної траєкторії. Цей підхід слугуватиме контекстуалізації конкретних термінів в рамках ширшого теоретичного ландшафту прагматики. Проте важливо підкреслити, що основний акцент у цьому дослідженні буде зроблено на детальному дослідженні цих трьох термінів та їх історичної еволюції.

Заглиблюючись в історичний розвиток згаданих термінів, це дослідження має на меті пролити світло на різні теоретичні точки зору, внески впливових учених і парадигматичні зміни, які сформували наше розуміння контексту, дискурсу та мовленнєвого акту.

Зосереджуючись на конкретній історії цих термінів, ця робота має на меті зробити внесок у наявний масив знань, забезпечуючи краще розуміння їхньої концептуальної еволюції. Очікується, що результати цього дослідження не лише покращать наше розуміння окремих понять таких як «контекст», «дискурс» та «мовленнєвий акт», а й проллють світло на їхній взаємозв'язок та значення в ширшому полі прагматики.

Мета дослідження: з'ясування історичного розвитку термінів “контекст”, “дискурс”, “мовленнєвий акт”.

Об'єкт дослідження: історія розвитку прагматики.

Предмет дослідження: терміни “контекст”, “дискурс” та “мовленнєвий акт”

Завдання дослідження:

- 1) виявлення специфіки історичного виникнення термінів;
- 2) з'ясування обставин їх історичної і теоретичної еволюції;

3) дослідження їх взаємозв'язку.

Методи дослідження: порівняння, аналіз, синтез.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

Огляд літератури: Загальний огляд основних термінів прагматики надано дослідниками у кількох обширних, проте ознайомчого характеру працях таких як “Key Terms in Pragmatics”[2] або “A Dictionary of Linguistics and Phonetics”[13].

У процесі підготовки роботи були опрацьовані збірки наукових статей та енциклопедії, які надали важливу інформацію про критичну роль термінів “контекст”, “дискурс”, “мовленнєвий акт” у становленні прагматичних теорій, а також у процесі розвитку сучасної прагматики та зростаючого явища інтердисциплінарності у її межах[Huang 2006, Biletzki 1996].

У першому розділі були використані джерела, що дали розуміння обставин формування уявлень про контекст із найдавніших часів і до сучасності[Goodwin & Duranti 1992, Fetzer & Oishi 2011, Stalnaker 2014]

Основу другого розділу складають роботи, присвячені дослідження обставин формування концепції дискурсу , а також дискурс-аналізу як інструменту аналізу комунікації, що розкрили, зокрема, й питання того чим дискурс-аналіз вирізняється з-поміж інших теоретичних підходів у прагматиці [Levinson 1983, Cutting 2002].

Третій розділ містить аналіз робіт, у яких безпосередньо виникає як термін “мовленнєвий акт”, так і теорія мовленнєвих актів. Також наведені джерела, які є фундаментальними для дослідження розвитку теорії мовленнєвих актів[Austin 1962, Searle 1969, Schiffer 1972, Huang 2006].

Розділ I. Контекст

● Визначення та походження терміна «контекст»

Вивчення мови та її еволюції є важливою частиною як прагматичних, так лінгвістичних чи психологічних досліджень. Одним з цікавих аспектів еволюції мови є розвиток та зміна значення окремих лексем, адже дослідження такої перспективи дозволяє не лише з'ясувати зміни у слововжитку, проте й виразно побачити формування мови з плином часу.

Термін «контекст» зазнав істотних змін у своєму значенні протягом своєї історії. Спочатку цей термін використовувався у вузькому значенні для вказівки на пов'язаність певних частин тексту або ідей, а згодом його значення трансформувалося до значно більш ширшого. У цьому розділі ми розглянемо деякі версії походження терміна «контекст».

Серед них – наступні:

1. Поширеною є ідея, що слово «контекст» має коріння в латинській мові. Латинське слово «контекст» — «contextus», що походить від дієслова «contexere». Це дієслово складається з двох частин: «con», що означає «разом», і «texere», що означає «ткати». Слово «contexere» можна перекласти як «сплітати разом», що дає можливість зрозуміти оригінальне значення слова «контекст».

Подібний варіант походження слова контекст супроводжує ідея про те, що раніше словосполучення “con texere” дійсно використовувалося у ткацькій спільноті, а вже звідти еволюціонувало у літературний, а згодом і повсякденний вжиток.

Інші деталі, що супроводжують цю версію, стосуються часу походження. Більшість авторитетних словників, що дають вище означений варіант етимології, такі як Merriam-Webster Dictionary[29] та The Britannica

Dictionary[10], наголошують на часовому проміжку 1375–1425 років. Стверджується, що це слово хоч і має латинський корінь та префікс, все ж відноситься до пізньої середньовічної англійської мови.

Також ресурс визначення походження слів “Online Etymology Dictionary” [11] вказує на 1560 рік як рік використання терміна “контекст” в значенні частини тексту або дискурсу, які передують або слідуєть за якоюсь іншою частиною, про яку йдеться або цитується, і безпосередньо пов’язані з нею.

2. Одна з теорій щодо еволюції слова «контекст» полягає в тому, що воно розвинулося з латинської фрази «cum textu», що означає «з текстом». Фраза «cum textu» часто використовувалася в рукописах для позначення частини тексту, яку слід було прочитати разом з іншим текстом. Згодом ця фраза була скорочена до «contextu» і згодом перетворилась на «contextus». Ця теорія дає можливе пояснення зміни значення від переплетення ниток до переплетення слів та ідей.

Oxford English Dictionary[12] цитує вживання приблизно з 1425 року в релігійному контексті, де це слово використовувалося для позначення частин тексту, які стоять перед певним уривком або після нього.

3. Серед інших версій – походження слова контекст з французької мови, що має свої підстави, зважаючи на те, що французька є частиною групи романських мов, а отже й ця теорія дотична до попередніх.

Як бачимо, більшість авторитетних джерел вказують на кінець 14 або початок 15 століть як на початок вживання саме у тій формі, яка близька до сучасної.

Одним із зареєстрованих випадків використання слова “контекст” в тогочасній англійській мові вважається фрагмент датований 1642 роком у

книзі під назвою “The Anatomy of Melancholy”[9] Роберта Бертона. У цій книзі Бертон використав цей термін у його сучасній формі “context” і переклав його як «сплетіння». Речення, у якому вжито це слово, звучить так:

“Thy smutty language suits not learned pen: Reply, Good Sir, throughout, the context see”. Це речення є прикладом того, як слово “контекст” використовувалося в 17 столітті для позначення переплетення різних елементів, що формують ціле.

Відтоді слово “контекст” широко використовувалося в багатьох галузях, включаючи лінгвістику, літературу, психологію, соціологію тощо, для позначення обставин, які надають значення чомусь.

Слово “контекст” стало використовуватися ширше в 17-му і 18-му століттях, зокрема в галузі лінгвістики та філософії. Наприклад, філософ Джон Локк використав цей термін у своєму «An Essay Concerning Human Understanding»[28], опублікованому в 1689 році, щоб описати обставини, які формують значення слів.

Однак варто зазначити, що аспекти уявлень про контекст, зокрема ідея про те, що слова та фрази мають різні значення залежно від ситуації, в якій вони використовуються, обговорювалися в багатьох культурах і мовах протягом історії.

Наприклад, у стародавніх греків було слово «кайрос», яке широко використовувалося в ранній античній риторичній традиції і розумілося як доречність мови, її своєчасність, співвіднесеність з тимчасовими умовами вимови і ширше – як пропорційність мови, її відповідність мірі.

● Історична еволюція терміна “контекст”

Не зважаючи на те, що версій походження терміна “контекст” існує принаймні три, наведених мною вище, все ж його значення за часів

виникнення можна назвати доволі вузьким, особливо у порівнянні з сучасним ужитком, де його значення стало надзвичайно широким. У наш час слово “контекст” використовується як у побуті, так і в дослідницькому середовищі та навіть є біологічним терміном на позначення внутрішнього шару ніжки гриба.

У зв'язку з таким значним поширенням постав і новий виклик – наразі дослідники такі як Чарльз Гудвін та Алессандро Дюранті наголошують у праці “Rethinking Context”[15] на неможливості чіткого визначення цього терміна: “Однак на даний момент не видається можливим дати єдине, точне технічне визначення контексту, і зрештою нам, можливо, доведеться визнати, що таке визначення не може бути дане. Наразі цей термін означає зовсім інші речі в рамках альтернативних дослідницьких парадигм, і навіть у певних традиціях, здається, визначається більше ситуацією, використанням концепції для роботи з конкретними аналітичними проблемами, ніж формальним визначенням”.

Як бачимо з цієї цитати, наразі “контекст” – це термін, який став настільки очевидним для загалу і набув настільки широкого значення, що використовують його як самоочевидний.

Проте не можна відмовитися від ідеї дослідження розвитку цього терміна, адже саме така історична перспектива може бути корисною у питанні надання “контекстові” визначення.

Зважаючи на те, що перші згадки про використання датують часом Пізнього Середньовіччя, послідовним було б почати досліджувати розвиток терміну саме з цього періоду.

В епоху Пізнього Середньовіччя термін «контекст» використовувався переважно в теологічних і філософських дискусіях. У богословських дебатах цей термін використовувався для позначення фрагментів зі Святого

Письма, які оточували певний вірш або уривок, що допомагало краще зрозуміти його значення. У філософії цей термін використовувався для опису взаємозв'язку ідей і концепцій і того, як вони поєднуються разом, щоб утворити цілісність.

Більш ранні джерела лише підтверджують те, що термін здобув нового значення не раніше, ніж в окреслений період. До прикладу, Ноніус Марцеллус, автор 4 століття, у своїй праці-словник “*De compendiosa doctrina*”[31] використовує слово “*contextumst*” у значенні сплетіння, говорячи про сплетіння кісток “*praeclavium contextumst*”.

Згодом П'єр Абеляр часто використовував термін “*contexitur*” також у значенні сплетіння у своїй роботі “*Sic et Non*”[1] так, як наведено у фрагменті: “*Haec igitur quattuor euangelia multo ante praedicta et Ezechielis quoque uolumen probat, in quo prima uisio ita contexitur*”.

Праця Абеляра є більш ранньою, аніж згадана в попередньому розділі “*The Anatomy of Melancholy*”, проте в ній термін вживається у подібному до звичного нам розумінні. Разом із тим, праця Абеляра з'явилася значно пізніше за словник Ноніуса, але саме Абеляр вживає “*contexitur*” у більш абстрактному значенні.

В епоху Відродження та Просвітництва термін “контекст” набув більшої популярності і використовувався в літературі, мистецтві та музиці. У літературі цей термін означав історичний та культурний фон певного твору, включаючи соціальні, політичні та економічні фактори, які вплинули на процес створення; у мистецтві – для опису візуальних і просторових зв'язків між елементами твору, такими як колір, форма та композиція; у музиці – задля опису гармонійних і ритмічних зв'язків між нотами та фразами композиції.

У період Нового часу термін “контекст” набуває все більшого поширення в різних галузях, включаючи лінгвістику, психологію, соціологію та антропологію. У лінгвістиці він отримав значення ситуації або середовища, в якому відбувається певне висловлювання, включаючи соціальні, культурні та історичні чинники, які впливають на його інтерпретацію; у психології використовувався для опису ситуаційних факторів, які впливають на поведінку та сприйняття, включаючи фізичне, соціальне та культурне середовище. У соціології та антропології мав значення ширших соціальних, культурних та історичних факторів, які формують людську поведінку та досвід.

У прагматиці концепція контексту була центральною темою досліджень з моменту її остаточного оформлення як галузі наприкінці 1960-х років. Зважаючи на те, що одним з аспектів досліджень представників прагматики є використання мови в контексті, закономірним виглядає той факт, що вивчення контексту розвивалося разом з розвитком галузі.

На підході цього періоду до контексту в прагматиці сильно вплинув доробок Джона Ленгшоу Остіна, який стверджував, що значення висловлювання визначається не лише його буквальним змістом, а й контекстом, у якому воно використовується.

У 1970-х і 1980-х роках розпочався новий етап досліджень контекстуальних факторів у використанні мови. Контекст розглядався як складна та багатогранна конструкція, що охоплює широкий спектр факторів, включаючи фізичне середовище, спільні знання, переконання учасників, а також комунікативні цілі взаємодії.

Одним із впливових підходів до контексту в цей період була теорія імплікатури Грайса, яка стверджувала, що мовці мають на увазі значення, що виходять за межі буквальної інтерпретації їхніх слів, і що ці неявні

значення базуються на припущеннях щодо контексту. Теорія Грайса підкреслювала важливість принципу кооперації, згідно з яким мовці та слухачі припускають, що вони співпрацюють у розмові, і що їхні внески мають бути інформативними, правдивими, релевантними та зрозумілими.

У 1990-х і 2000-х роках дослідники почали розробляти більш нюансовані та складні моделі контексту, враховуючи динамічний та інтерактивний характер використання мови.

Відносно нещодавно проблематика досліджень розширилась і на роль цифрового та онлайн-контекстів у використанні мови. Розвиток соціальних мереж та інших онлайн-платформ створив нові можливості та виклики для використання мови, а також призвів до розробки нових моделей контексту, які враховують унікальні особливості цифрової комунікації.

Наразі значний відсоток наукових робіт, присвячених концепції контексту, мають авторство представників комп'ютерних наук, які інтегрують прагматичний та лінгвістичний погляд на контекст у процес побудови різноманітних моделей штучного інтелекту.

Загалом, концепція контексту значно еволюціонувала у галузі прагматики, відображаючи як прогрес у теоретичному розумінні, так і зміни в соціальному та технологічному ландшафті використання мови. Хоча точна природа контексту залишається предметом постійних дискусій і досліджень, очевидно, що контекст відіграє центральну роль у формуванні значення використання мови, і що розуміння контексту є важливим для повного усвідомлення повноти людського спілкування.

- **Внесок Пірса, де Соссюра, Якобсона і Сталнакера у розвиток концепції контексту**

У ситуації дослідження уявлень про контекст важливо згадати про різноманітні підходи таких науковців як Чарльз Сандерс Пірс, Фердинанд де Соссюр, Роман Якобсон та Роберт Сталнакер. Саме їх ідеї дозволили згаданому терміну “концептуалізуватися” та загалом уможливили теоретизування щодо контексту.

Чарльз Сандерс Пірс, американський філософ, логік і семіотик, був одним з піонерів галузі прагматики, а також створив кілька фундаментальних праць[32], які сформували подальше розуміння дослідниками напрямку ролі контексту в мові. Ідеї Пірса щодо контексту заклали основу для і для більш тонкого розуміння того, як смисл конструюється та інтерпретується в комунікації.

Однією з ключових ідей Пірса було визнання того, що значення походить не лише від окремих слів чи речень, але й виникає в результаті динамічної взаємодії між знаками, їх інтерпретантами та їхнім контекстом. Він підкреслив важливість контексту у формуванні інтерпретації та розуміння знаків. Згідно з Пірсом, знак складається з трьох взаємопов'язаних елементів: самого знака, його об'єкта і його інтерпретанта. На інтерпретант, зокрема, сильно впливає контекст, у якому використовується знак.

Крім того, Пірс визнав, що контекст виходить за межі безпосередніх ситуаційних факторів і включає ширші культурні, історичні та соціальні виміри. Він стверджував, що знаки є частиною семіотичної мережі, яка глибоко переплетена з колективними знаннями та культурними практиками спільноти. Цей соціокультурний контекст забезпечує багатий гобелен значень і асоціацій, які впливають на інтерпретацію знаків. Акцент Пірса на соціальному вимірі контексту сприяв розвитку більш цілісного та соціолінгвістичного підходу до прагматики.

Ідеї Пірса щодо контексту мали тривалий вплив на сферу прагматики. Його визнання складної та динамічної природи контексту проклало шлях для наступних досліджень, які досліджували, як контекст впливає на створення та розуміння мови.

Крім того, концепція контексту Пірса узгоджується з сучасним поняттям «контекстуальних підказок» в прагматиці. Ці підказки є лінгвістичними чи нелінгвістичними елементами, які сигналізують про те, як слід інтерпретувати конкретне висловлювання в певному контексті. Дослідники прагматики сьогодні продовжують досліджувати роль контексту у формуванні значення, спираючись на ідеї Пірса для розробки більш складних моделей комунікації.

Внесок Чарльза Сандерса Пірса в концепцію контексту в прагматиці був неоціненним. Його визнання багатогранної природи контексту та його впливу на інтерпретацію знаків заклало основу для більш повного розуміння того, як смисл конструюється та розуміється в комунікації.

Ідеї Фердинанда де Соссюра щодо мови та значенням справили значний вплив на різноманітні галузі, включаючи семіотику, структуралізм і прагматику. В основу підходу Соссюра[35] до мови було покладено уявлення про те, що мова є системою знаків, які мають довільний характер. Іншими словами, між даним знаком і поняттям, яке він представляє, немає внутрішнього зв'язку – зв'язок створюється і підтримується соціальною умовністю, яке результує у нашому несвідомому пов'язуванні. Соссюр стверджував, що значення знака визначається не самим знаком, а радше його відношенням до інших знаків у ширшій системі мови.

За Соссюром, контекст відіграє вирішальну роль у формуванні значення мовних знаків. Зокрема, він наголошував на важливості мовного контексту у визначенні значення того чи іншого знака.

Його наголос на важливості лінгвістичного контексту допоміг уточнити наше розуміння того, як створюється та інтерпретується значення в комунікативних ситуаціях. Ідеї Соссюра особливо вплинули на формування вивчення розмовної імплікатури – висновків, які слухачі роблять на основі контексту, у якому використовується мова.

Вплив Соссюра на концепцію контексту в прагматиці можна побачити також у розвитку теорії дейксису. Ідеї Соссюра про роль контексту у формуванні значення допомогли сформувати розвиток теорії дейксису та забезпечили основу для розуміння того, як дейксис працює в комунікативних ситуаціях.

Доробок Романа Jakobsona, видатного лінгвіста і семіотика, значно доповнив розуміння багатогранної природи контексту та його роль в інтерпретації та розумінні лінгвістичних повідомлень.

Якобсонівський підхід до контексту можна побачити в його впливовій теорії-моделі комунікації[26], де увага зацентрована на комунікаційних функціях або «функції Jakobsona». За Jakobsonом, комунікація включає в себе шість основних функцій: референтивну, емоційну, конативну, поетичну, фатичну та металінгвальну. Серед цих функцій референтивна функція є особливо актуальною для уявлень про контекст, адже мова йде про інформативний або референтивний аспект мовлення, де мова використовується для передачі фактичної інформації про світ.

Одним із помітних внесків Jakobsona є його акцент на нерозривності контексту та повідомлення. Він стверджував, що кожен акт спілкування вбудований у певний контекст, і значення не можна повністю зрозуміти без урахування контекстуальних чинників. Для Jakobsona контекст охоплює різні елементи, включаючи фізичні, соціальні, культурні та психологічні аспекти ситуації спілкування.

Якобсон також визнавав, що контекст діє на різних рівнях. Він розрізняв екстралінгвістичний контекст, який включає ситуативні фактори, такі як час, місце та учасники, та внутрішньомовний контекст, який включає лінгвістичні та граматичні особливості самого висловлювання. Розрізнення Якобсона підкреслює взаємодію між ширшим контекстом ситуації та мовними елементами, які сприяють конструюванню значення.

Крім того, роботи Якобсона наголошували на динамічній та інтерактивній природі контексту. Він стверджував, що контекст не є фіксованим або статичним, а постійно обговорюється та реконструюється в процесі спілкування. Цей погляд узгоджується із сучасним уявленням про контекст як соціально сконструйованим явищем, сформованим взаємодією між учасниками, їхніми спільними знаннями та комунікативними цілями, яких вони прагнуть досягти.

Його наголос на нероздільності контексту та повідомлення вплинув на подальші дослідження, підкресливши необхідність враховувати ситуативні та лінгвістичні фактори, які формують значення. Визнаючи динамічну природу контексту, роботи Якобсона сприяли глибшому розумінню складності та мінливості ситуацій спілкування.

Однак важливо зазначити, що фокус Якобсона на референтивній функції та його модель комунікації також піддавалися критиці. Деякі вчені стверджують, що його модель нехтує іншими важливими функціями мови, такими як соціальні та взаємодіючі аспекти спілкування. Критики також зазначають, що його структура не повністю охоплює контекстуальні нюанси та соціокультурні аспекти, які впливають на формування сенсу.

Наголос Якобсона на нероздільності контексту та повідомлення, визнання динамічної природи контексту та врахування як екстралінгвістичних, так і інтралінгвістичних факторів збагатили наше розуміння ролі контексту в

комунікації. Незважаючи на певні обмеження, ідеї Якобсона значно вплинули на подальші дослідження та продовжують формувати дослідження контексту в прагматиці.

Роберт Сталнакер, філософ і лінгвіст, теж зробив помітний внесок у концепцію контексту в прагматиці[44]. Його робота характерна цінним доробком у загальне розуміння природи контексту та роль контексту у формуванні інтерпретації та значення мовних виразів.

Одним із аспектів внеску Сталнакера є його тлумачення проблем пресупозиції та контексту. Сталнакер стверджував, що контекст, у якому виникає мовне вираження (“linguistic expression”), відіграє вирішальну роль у визначенні його значення. Згідно з його теорією, значення висловлювання визначається не лише використаними словами, а й спільною інформацією та переконаннями між мовцем і слухачем. Теорія Сталнакера підкреслює, що контекст є “активним учасником” процесу конструювання значення.

Сталнакер також пропонує ідею контексту як набору взаємно передбачуваних засновків. Він стверджує, що контекст складається із загальновідомої інформації або фонових припущень, які поділяють учасники комунікативного обміну. Ця спільна інформація допомагає встановити передумови та наслідки висловлювання, дозволяють прагматично інтерпретувати як процес спілкування, так і його наслідки спілкування.

Крім того, робота Сталнакера підкреслює роль контексту у вирішенні референційної неоднозначності та недостатнього уточнення передаваної інформації. Він стверджує, що контекст є важливим ресурсом для усунення неоднозначності та заповнення відсутньої інформації в мовних виразах. Спираючись на контекст, мовці та слухачі можуть дійти до взаємно

задовільного тлумачення висловлювань, навіть якщо вони були недостатньо визначеними або відкритими для багатьох тлумачень.

Наголос Сталнакера на важливості спільної основи (“common ground”) та фонових припущень вплинув на подальші дослідження, зокрема на вивчення пресупозиції, імплікатури та референції. Його теорія контексту як взаємопередбачуваних засновків забезпечує цінну основу для розуміння ролі контексту в питаннях інтерсуб’єктивної взаємодії.

Однак важливо зазначити, що теорія контексту Сталнакера також стикається з науковою критикою. Деякі вчені стверджують, що його зосередженість на наявності спільної основи (“common ground”) та взаємних переконань деяким чином ігнорує роль індивідуальних точок зору та суб’єктивних значень у спілкуванні.

Разом із тим, ідеї Сталнакера щодо пресупозиції та контексту з акцентом на ролі спільної інформації та фонових припущень, забезпечили цінну основу для розуміння того, як контекст формує тлумачення істинного сенсу висловлювань у спілкуванні.

Внески Пірса, Соссюра, Якобсона та Сталнакера в розвиток концепції контексту зіграв важливу роль у формуванні того, як дослідники наразі розуміють термін “контекст”. Їхня робота підкреслила важливість ситуативних, соціальних і культурних факторів у формуванні використання мови та заклала основу для подальших розробок у сферах семіотики, структуралізму та прагматики.

- **Теоретичні підходи до контексту в прагматиці**

Існує кілька теоретичних підходів до контексту в прагматиці, включаючи теорію мовленнєвих актів та теорію релевантності.

Теорія мовленнєвих актів, запропонована Дж. Л. Остіном[4] і розвинена[40] далі Джоном Серлем, наголошує на перформативному характері використання мови. Згідно з цією теорією, мова використовується не лише для передачі інформації, але й для виконання дій або мовленнєвих актів, таких як запити, накази, обіцянки тощо. Значення висловлювання визначається не тільки його пропозиційним змістом, а й іллокутивною силою, тобто передбачуваним впливом на слухача. Контекст має вирішальне значення у визначенні іллокутивної сили висловлювання, оскільки він забезпечує ситуаційний фон і знання, необхідні для інтерпретації мовленнєвого акту.

Теорія релевантності, запропонована Деном Спербером і Дейдре Вілсон [42], підкреслює важливість когнітивних принципів в інтерпретації та розумінні використання мови. Згідно з цією теорією, комунікація — це процес висновування, у якому слухач прагне визначити найбільш відповідну інтерпретацію висловлювання на основі свого когнітивного контексту, який включає його базові знання, очікування та цілі.

Релевантність інтерпретації визначається тим, наскільки вона задовольняє когнітивні очікування та цілі слухача. Контекст відіграє вирішальну роль у визначенні релевантності інтерпретації, оскільки він надає інформацію, необхідну для того, щоб слухач міг зробити висновки та визначити найбільш релевантну інтерпретацію висловлювання.

І теорія мовленнєвих актів, і теорія релевантності підкреслюють важливість контексту в інтерпретації та розумінні використання мови, але вони різняться у своєму акценті на різних аспектах контексту. Теорія мовленнєвих актів наголошує на ситуаційному контексті та іллокутивній силі висловлювання, тоді як теорія релевантності наголошує на когнітивному контексті та релевантності інтерпретації. Обидві теорії

вплинули на розвиток прагматики та зробили внесок у наше розуміння того, як використання мови формується контекстом.

Теорія ввічливості та конwersаційний аналіз є двома додатковими підходами до контексту в прагматиці, кожен з яких пропонує унікальне розуміння ролі контексту у використанні та інтерпретації мови.

Теорія ввічливості, запропонована Пенелопою Браун і Стівеном Левінсоном[7], зосереджується на способах, у які мовці використовують мову, щоб пом'якшити дії, що загрожують обличчю, і підтримувати позитивні соціальні стосунки. Відповідно до цієї теорії відповідний рівень ввічливості визначається контекстуальними факторами, такими як відносна влада та статус мовців, соціальні норми культури та тип стосунків між мовцями, де стратегії ввічливості використовуються, щоб уникнути загрози, образ чи соціально несхвалюваної поведінки. Цей підхід підкреслює важливість контекстуальних факторів у формуванні соціальної взаємодії та забезпечує корисну основу для аналізу ввічливості в різних культурних контекстах.

Конwersаційний аналіз (аналіз розмови), започаткований Харві Саксом, Емануелем Щеглоффом і Гейл Джефферсон[36], — це підхід, який зосереджується на вивченні природних розмов і способів, за допомогою яких учасники керують чергою, зміною тем та іншими аспектами узгодженості взаємодії.

Цей підхід підкреслює важливість контексту в інтерпретації розмовних дій і розвитку послідовної організації розмови. Аналізуючи деталі розмовної взаємодії, Конwersаційний аналіз дає детальне розуміння того, як контекст формує використання мови в повсякденних соціальних ситуаціях.

Таким чином, ці два підходи до контексту в прагматиці дають цінну інформацію про те, як використання мови формується соціальними та

культурними факторами. Теорія ввічливості підкреслює роль контексту у формуванні соціальної взаємодії, а Конверсаційний аналіз забезпечує детальне розуміння того, як контекст формує використання мови в повсякденних соціальних ситуаціях.

Окрему увагу необхідно присвятити ідеї динамічної семантики, що є теоретичним підходом, який дає унікальний погляд на концепцію контексту в прагматиці. Засновниками теорії вважаються[16] Ганс Камп та Ірен Хайм.

Ганс Камп – це голландський лінгвіст, що розробив теорію репрезентації дискурсу, положення якої стали основою для концепції динамічної семантики. Відповідно до цих положень, інтерпретація висловлювання передбачає постійне оновлення спільної основи(“common ground”), яка представляє спільні знання та переконання мовця та слухача. Підхід Кампа забезпечив формальну структуру для моделювання динамічних змін у структурі та змісті спільної основи, які відбуваються під час розмови.

Ірен Хайм, лінгвіст німецького походження, досліджувала здебільшого процес квантифікації, пресупозиції та анафори. Доробок Хайм мав акцент зокрема і на питанні того, як контекст формує інтерпретацію мовних виразів. Одним із помітних внесків Хайм є її розробка теорії референції дискурсу, яка передбачає відстеження та розв’язання референтних виразів у дискурсі.

У межах динамічної семантики стверджується, що значення мовних висловлювань не є фіксованим чи статичним, а радше динамічно конструюється в контексті їх використання.

В основі динамічної семантики лежить визнання того, що контекст відіграє вирішальну роль в інтерпретації та розумінні висловлювань. Згідно з цим підходом, значення виразу не визначається виключно його притаманними мовними властивостями, але постійно формується та узгоджується через

взаємодію між мовцями та слухачами. У межах динамічної семантики стверджується, що значення формується у процесі постійного оновлення контексту, де на інтерпретацію висловлювання впливає інформація, доступна в контексті дискурсу.

Одним із центральних понять динамічної семантики є інформаційний стан або контекст дискурсу. Інформаційний стан представляє знання, переконання, припущення та наміри, які учасники вносять у комунікативну ситуацію. Згідно з цією концепцією, інтерпретація висловлювання ґрунтується на оновленні та модифікації цього інформаційного стану, коли нова інформація вводиться в дискурс. Цей динамічний процес оновлення дозволяє розв'язувати неоднозначні вирази, ідентифікувати референти та включати контекстну інформацію в процес інтерпретації.

Динамічна семантика також визнає важливість потенціалу зміни контексту (Context Change Potential). Потенціал зміни контексту стосується здатності висловлювання змінювати або оновлювати інформаційний стан. Висловлювання можуть представити нову інформацію, змінити існуючі переконання або змінити фокус дискурсу, що призведе до змін в інтерпретації наступних виразів. Розглядаючи потенціал зміни контексту висловлювань, динамічна семантика забезпечує основу для розуміння того, як контекст дискурсу розвивається з часом і як на значення мовних виразів впливає ця динамічна взаємодія.

Крім того, динамічна семантика підкреслює роль контекстно-залежних операторів. Ці оператори вловлюють динамічні аспекти значення, дозволяючи конструювати та оновлювати стан інформації. Контекстно-залежні оператори, такі як пресупозиції, імплікатури та індексали, сприяють прагматичному збагаченню висловлювань і дозволяють інтегрувати контекстну інформацію в процес інтерпретації. Динамічна

семантика забезпечує формальну структуру для моделювання цих операторів та їх взаємодії з контекстом дискурсу.

Внесок динамічної семантики у дослідження контексту в прагматиці є винятковим. Висвітлюючи динамічну природу побудови значення, цей підхід пропонує більш тонке розуміння того, як контекст впливає на інтерпретацію мовних виразів. Динамічна семантика забезпечує теоретичну основу для охоплення тонкощів оновлення контексту, потенціалу зміни контексту та ролі контекстно-залежних операторів у формуванні значення. Ця перспектива збагачує наше розуміння того, як комунікація розгортається у взаємодіях у реальному світі, дозволяючи більш комплексно аналізувати прагматичні явища.

Однак важливо зазначити, що динамічна семантика не позбавлена викликів і критики. Критики стверджують, що формальна складність динамічної семантики може ускладнити її застосування в емпіричних дослідженнях і контекстах реального світу. Крім того, дехто ставить під сумнів ступінь, до якого динамічна семантика може охопити весь спектр прагматичних явищ і чи вона адекватно пояснює роль соціальних і культурних факторів у конструюванні значення.

Утім, динамічна семантика пропонує цінний теоретичний підхід до розуміння контексту в прагматиці. Підкреслюючи динамічну конструкцію значення через оновлення контексту, потенціал зміни контексту та контекстно-залежні оператори, ця структура збагачує наше розуміння того, як лінгвістичні вирази інтерпретуються та розміщуються в комунікативних взаємодіях.

II. Дискурс

- **Визначення та походження терміна “дискурс”**

Термін «дискурс» має довгу історію вживання, початок якої знаходять у творах давніх часів. Доволі часто в дослідженнях історії цього терміна фігурують згадки про давньогрецькі твори. Зазначається, що у цих творах «дискурс» часто використовували як синоніми з терміном «логос», який стосувався раціонального дискурсу, міркування та аргументації, а також, що для греків дискурс був способом передачі ідей, переконань і цінностей, і він розглядався як ключовий аспект філософського дослідження. Як приклад наводять те, що Аристотель використовував термін «логос» для позначення логічної структури дискурсу.

Проте наразі не існує підтверджень того, що цей конкретний термін було використано принаймні в якомусь з тогочасних творів. Багато дослідників, наприклад Fee-Alexandra Naase у статті “The history of discourse as literary history: on the historicity and documentation of a concept exemplified by the” Philosophical discourse”[22], посилаються на праці античних філософів, зокрема Платона, діалог “Горгій”. Проте у вказаному місці[33] в оригіналі знаходимо аж ніяк не “дискурс”, а “λόγους”, що з волі англomовних перекладачів для широкого загалу перетворюється на “discourse”.

Відповідно, можна припустити “дискурс” тотожний “логосу” у працях давньогрецьких мислителів саме завдяки більш пізнім перекладам, а самі автори такого терміна не використовували.

Разом із тим, Сенека Старший у праці “Controversiae”[41] використовує “discursus” у наступному наведеному фрагменті: “Ab Tarpeio ad Vestam, cuius vittam carnifex rupit; a templo ad saxum, a saxo ad templum: hac pudicae sacerdotis inter supplicia et vota discursus est.”

Зважаючи на це та на інші докази, очевидно, що слово «дискурс» має коріння в латинській мові. Латинське слово «дискурс» — «discursus», яке походить від дієслова «discurrere». Це дієслово складається з двох частин:

«dis», що означає «окремо», і «currere», що означає «бігти». Первісне значення «discursus» стосувалося акту бігу туди-сюди між різними точками чи ідеями. Згодом це слово стало означати більш офіційну дискусію чи розмову.

У християнській традиції термін «дискурс» набув іншого значення, посилаючись на вчення та повідомлення, передані через релігійні тексти, такі як Біблія. У цьому контексті дискурс розглядався як засіб передачі та інтерпретації релігійних ідей і вірувань.

У середньовічній латинській мові слово «discursus» використовувалося для опису процесу міркування, коли одна ідея веде до іншої в логічній послідовності. Пізніше це значення було прийнято іншими мовами, де слово «дискурс» стало асоціюватися з вдумливим, аргументованим твердженням або дискусією.

У контексті літератури термін «дискурс» використовувався для позначення стилю, тону та наративної структури письмового твору. Таке вживання можна побачити в роботах таких теоретиків літератури, як Михайло Бахтін, який наголошував на ролі дискурсу у формуванні стосунків між автором, читачем і світом, зображеним у літературному тексті.

Новий виток у розумінні ідеї дискурсу відбувся завдяки Зеллігу Харрісу, американському лінгвісту, який використав цей термін у своїй книзі «Дискурс-аналіз»[24] 1952 року. У цій книзі Гарріс описав дискурс як одиницю мови, більшу за речення, яка включає послідовність пов'язаних речень і має зв'язану тему.

У сучасних дослідженнях термін «дискурс» використовується для опису складної одиниці мови, яка є більшою за речення та використовується для передачі певного значення чи повідомлення. Дискурс може включати

письмову або усну мову, і його можна використовувати для аналізу різноманітних соціальних, культурних і політичних контекстів.

Незважаючи на різноманітне використання терміна «дискурс» протягом історії людства, можна побачити спільну нитку в його акценті на комунікації та обміні ідеями. Незалежно від того, чи використовується він у контексті філософії, релігії, літератури чи сучасних соціальних наук, дискурс відображає людську потребу соціальної вербальної та невербальної взаємодії. Таким чином, вивчення дискурсу залишається цінним інструментом для розуміння того, як мова формує наші соціальні, культурні та політичні реалії.

- **Історична еволюція терміна “дискурс”**

У 20-му столітті вивчення дискурсу стало окремим напрямом у кількох наукових галузях водночас. У контексті розмови про еволюцію уявлень про дискурс неможливо оминати увагою праці Мішеля Фуко[19].

Підхід Фуко до дискурсу змістив фокус з окремого мовця та його технік переконання на соціальні та культурні системи влади, які формують використання мови. За Фуко, дискурс є не лише способом передачі інформації, але й засобом здійснення влади над іншими. Він стверджував, що дискурс є центральним елементом у конструюванні знань, соціальних відносин та ідентичностей і що він діє через різноманітні механізми, включаючи мову, інститути та практики.

Підхід Фуко до дискурсу мав значний вплив на такі галузі, як соціологія, антропологія та культурологія. Його ідеї були використані для аналізу низки явищ, від виробництва знань у науці та медицині до формування соціальних ієрархій на основі статі, раси та сексуальності. Підхід Фуко також був підданий критиці деякими вченими за його наголос на відносинах влади та його тенденцію применшувати роль окремих мовців.

І хоча акцент у працях Фуко не був на прагматичній складовій уявлень, його ідеї стали вагомим внеском у загальне розуміння та поширення терміну.

Останніми роками вивчення дискурсу продовжує розвиватися та розширюватися, а науковці з різних дисциплін та теоретичних точок зору роблять внесок у наше розуміння ролі дискурсу у формуванні соціальних і культурних практик. Сьогодні дискурс розглядається як фундаментальний інструмент для аналізу того, як використання мови формує наше сприйняття навколишнього світу.

Більше того, вивчення концепції дискурсу та споріднених тем наразі є спрямуванням окремого наукового журналу “Discourse Studies”, що є важливим форумом для міждисциплінарних досліджень, залучаючи вчених із таких галузей, як лінгвістика, соціологія, антропологія, комунікативні дослідження та психологія. Журнал публікує передові дослідницькі статті, теоретичні досягнення та методологічні інновації, які досліджують багатогранну природу дискурсу в соціальному, культурному та політичному контекстах.

- **Внесок Михайла Бахтіна і Юргена Габермаса у розвиток концепції дискурсу**

Михайло Бахтін і Юрген Габермас — двоє впливових філософів, які зробили значний внесок у розвиток концепції дискурсу. Кожен із цих вчених привніс унікальний погляд на вивчення дискурсу, що допомогло сформувати спосіб нашого мислення та аналізу використання мови в соціальних контекстах.

Ідеї Михайла Бахтіна[5] мали значний вплив на концепцію дискурсу, зокрема в галузі лінгвістики, теорії літератури та культурології. Концепція діалогізму Бахтіна, яка підкреслює важливість взаємодії та діалогу у формуванні сенсу та розуміння, мала особливий вплив.

Бахтін стверджував, що мова є соціальним феноменом, який формується контекстом його використання, і що значення слова чи тексту не є фіксованим чи стабільним, а скоріше формується соціальним і культурним контекстом, у якому воно виробляється та отримано. За Бахтіним, мова — це динамічний і суперечливий процес формування сенсу, у якому різні голоси та точки зору постійно перебувають у діалозі один з одним.

Одним із ключових внесків ідей Бахтіна в аналіз дискурсу є його концепція гетероглосії. Гетероглосія означає наявність багатьох голосів і перспектив у використанні мови, і вона підкреслює ідею, що мова завжди формується її соціальним і культурним контекстом. Іншими словами, використання мови завжди формується наявністю багатьох голосів і точок зору, і тому воно завжди відкрите для тлумачень і суперечок.

Ідеї Бахтіна мали значний вплив на розвиток дискурс-аналізу, зокрема в галузі лінгвістики, теорії літератури та культурології. Акцент Бахтіна на важливості діалогу та взаємодії у формуванні сенсу та розуміння, а також його концепція гетероглосії мали особливий вплив на розвиток розуміння дискурсу.

Юрген Габермас — видатний німецький філософ і соціолог, який зробив значний внесок у концепцію дискурсу[23]. Його роботи з комунікативної дії та дискурсивної етики мали великий вплив на розуміння ролі дискурсу в соціальному та політичному контекстах. У цьому аналітичному огляді я досліджу ключові ідеї Габермаса та їхнє значення.

Центральною ідеєю теорії Габермаса є ідея комунікативної дії, яке стосується використання мови з метою взаєморозуміння та досягнення консенсусу. Він стверджує, що дискурс відіграє вирішальну роль у демократичних суспільствах як засіб раціонального обговорення та обговорення соціальних норм і цінностей. За Хабермасом, комунікативна

дія відбувається в ідеальній мовленнєвій ситуації, що характеризується рівністю, відсутністю примусу та необмеженим доступом до інформації. У цьому ідеальному контексті учасники вступають у діалог, обмінюючись причинами та аргументами для досягнення взаємоприйнятних рішень.

Ключовим аспектом внеску Габермаса є його акцент на важливості раціонального дискурсу для функціонування демократичних суспільств. Він припускає, що здорова публічна сфера залежить від існування дискурсивних практик, які дозволяють відкриті, інклюзивні та аргументовані дебати. Долучаючись до раціонального дискурсу, люди можуть колективно формувати свої соціальні та політичні реалії, сприяючи демократичній участі та досягненню консенсусу.

Габермас також вводить концепцію етики дискурсу, яка прагне встановити нормативну основу для морального міркування в рамках комунікативної дії. Він стверджує, що етичні судження та моральні норми мають ґрунтуватися на принципах, прийнятних для всіх, кого вони стосуються. Згідно з дискурсивною етикою, моральна обґрунтованість досягається через результат дискурсивного процесу, у якому індивіди беруть участь у аргументації та досягають згоди, що є всеосяжною, неупередженою та базуються на міжсуб'єктивному консенсусі.

Внесок Габермаса в концепцію дискурсу є значним у кількох аспектах. По-перше, його зосередженість на комунікативній дії підкреслює важливість мови та спілкування у формуванні соціальної реальності. Наголошуючи на раціональних і обговорювальних аспектах дискурсу, Габермас забезпечує основу для розуміння того, як мова може сприяти прийняттю демократичних рішень і соціальній згуртованості.

По-друге, етика дискурсу Габермаса пропонує нормативну основу для етичного обговорення. Приділяючи важливе значення досягненню згоди за

допомогою інклюзивного та аргументованого діалогу, етика дискурсу забезпечує основу для розробки етичних принципів, які можуть бути універсально застосовними та прийнятними.

Однак ідеї Габермаса також не залишилися без критики. Деякі стверджують, що його ідеальна мовленнєва ситуація є недосяжною метою, оскільки передбачає ідеальну рівність, раціональність і відсутність динаміки влади. Критики також сумніваються в тому, наскільки дискурс може справді призвести до консенсусу, і не помічають ролі владних відносин у формуванні дискурсу та процесів прийняття рішень.

Ідеї Габермаса щодо комунікативної дії та етики дискурсу дали цінне розуміння ролі дискурсу в демократичних суспільствах, наголошуючи на раціональності, інклюзивності та потенціалі досягнення консенсусу. Хоча його теорії зазнавали критики, вони викликали важливі дискусії та вплинули на вивчення дискурсу, етики та політичної філософії.

- **Теоретичні підходи до дискурсу в прагматиці**

Дискурс-аналіз став основним теоретичним підходом до вивчення дискурсу, пропонуючи цінну інформацію про те, як мова формує та відображає соціальну реальність.

За своєю суттю, дискурс-аналіз прагне зрозуміти соціальну, культурну та владну динаміку, вбудовану до використання мови. Він виходить за рамки аналізу окремих речень або висловлювань і досліджує, як мова функціонує в конкретних контекстах, взаємодії та соціальних структурах. Досліджуючи мовні особливості, дискурсивні практики та дискурсивні утворення, дискурс-аналіз має на меті розкрити глибинні значення, ідеології та відносини влади, які впливають на комунікацію.

Однією з ключових сильних сторін дискурс-аналізу є його здатність розкривати тонкі способи, якими мова конструює та підтримує соціальні реалії. Він визнає, що дискурс не є нейтральним чи прозорим засобом, а радше місцем змагань, переговорів і влади. Дискурс-аналіз дозволяє дослідникам розкривати, як використання мови може посилити або кинути виклик домінуючим ідеологіям, соціальним нормам і структурам влади. Це допомагає розкрити шляхи, за допомогою яких мова відображає та формує соціальні ідентичності, ієрархії та нерівність.

Іншим значним внеском дискурс-аналізу є його зосередженість на контексті та розуміння того, що використання мови завжди залежить від конкретних соціальних, культурних та історичних факторів і на нього впливають. Аналітики дискурсу звертають увагу на ширший соціальний і культурний контексти, в яких відбувається дискурс, а також на безпосередні ситуаційні фактори, які формують комунікацію. Вони досліджують, як соціальні інститути, відносини влади та культурні норми впливають на використання мови, пропонуючи глибоке розуміння складності спілкування в різних умовах.

Дискурс-аналіз також визнає важливість мови в конструюванні та обговоренні ідентичностей. Він досліджує, як індивіди використовують мову, щоб позиціонувати себе та інших у соціальних відносинах, як вони обговорюють значення та як вони залучають дискурсивні ресурси для створення та реалізації ідентичностей. Досліджуючи лінгвістичні стратегії, наративні структури та дискурсивні практики, аналіз дискурсу пропонує глибше розуміння того, як ідентичності дискурсивно формуються та обговорюються в конкретних дискурсивних контекстах.

Однак важливо визнати деякі проблеми та обмеження дискурс-аналізу як теоретичного підходу. Інтерпретація дискурсу може бути суб'єктивною, і

різні аналітики можуть мати різні погляди на той самий текст або взаємодію. Існує також ризик надмірного акцентування ролі дискурсу та ігнорування інших факторів, які формують соціальні явища. Крім того, зосередженість на мові іноді може затьмарювати інші нелінгвістичні аспекти спілкування та соціальної взаємодії.

Дискурс-аналіз як основний теоретичний підхід до концепції дискурсу значно допоміг нашому розумінню складних відносин між мовою, соціальними структурами та динамікою влади. Його наголос на контексті, силі та конструюванні ідентичностей пропонує цінне розуміння складності спілкування та способів, у які мова відображає та формує соціальні реалії. Розкриваючи приховані значення, ідеології та відносини влади, вбудовані в дискурс, аналіз дискурсу забезпечує надійну основу для аналізу та інтерпретації комунікації в різних соціальних і культурних контекстах.

Критичний дискурс-аналіз – це потужний теоретичний підхід[17], який доповнює та розширює сферу застосування традиційного дискурс-аналізу. У той час як дискурс-аналіз зосереджується на структурних і лінгвістичних аспектах дискурсу, критичний дискурс-аналіз додає критичний вимір, досліджуючи соціальні, політичні та ідеологічні аспекти дискурсу.

Одним із центральних принципів критичного дискурс-аналізу є його стурбованість питаннями про природу влади та соціальну нерівність. Представники критичного дискурс-аналізу визнають, що мова не є нейтральним інструментом спілкування, а пронизана динамікою влади, яка формує та відтворює соціальні структури. Вони досліджують, як використання мови може ствердити або ж навпаки кинути виклик домінуючим ідеологіям, соціальній ієрархії та асиметрії влади. Аналізуючи дискурсивні практики різних соціальних груп та інститутів, представники

цього напрямку прагнуть виявити приховані структури влади та ширше дослідити феномен соціальної несправедливості.

Критичний дискурс-аналіз також підкреслює важливість контексту для розуміння дискурсу. Він визнає, що дискурс знаходиться в певних соціальних, культурних та історичних контекстах, і що ці контексти впливають на створення та інтерпретацію значення. Критичний дискурс-аналіз виходить за рамки аналізу лінгвістичних особливостей і досліджує ширші соціокультурні фактори, які формують дискурс, включаючи соціальні норми, ідеології, інституційні практики та історичну спадщину. Це контекстуальне розуміння дозволяє глибше проаналізувати, як дискурс функціонує в конкретних соціально-політичних контекстах.

Крім того, критичний дискурс-аналіз підкреслює роль ідеології у формуванні дискурсу. Він досліджує, як ідеології впроваджуються та відтворюються у вживанні мови, часто зберігаючи нерівні відносини влади. Критичний дискурс-аналіз має на меті розкрити приховані ідеології та викрити дискурсивні стратегії, які використовуються для підтримки та легітимізації домінуючих соціальних структур. Критично аналізуючи мовний вибір, дискурсивні моделі та риторичні стратегії, Критичний дискурс-аналіз дає зрозуміти, як влада діє через мову та формує соціальну реальність.

Критичний дискурс-аналіз також наголошує на необхідності рефлексивності та участі в соціальних змінах. Це спонукає дослідників усвідомлювати власну позицію, упередження та припущення під час проведення аналізу. Прихильники напрямку критичного дискурс-аналізу часто водночас є і прихильниками ідеї соціальної справедливості, прагнучи кинути виклик репресивним дискурсам і зробити внесок у трансформаційні

практики. Вони ставлять собі за мету ведення критичного діалогу, що має за мету підвищення обізнаності маргіналізованих соціальних груп.

Інтегруючи критичні погляди, критичний дискурс-аналіз розширює розуміння дискурсу за межі його структурних і лінгвістичних вимірів. Це забезпечує призму, через яку дискурс можна досліджувати як місце боротьби за владу, ідеологічної суперечки та соціальної трансформації.

Проте існують погляди дослідників, згідно з якими стверджується, що цей підхід загалом може бути надто детерміністським у своєму аналізі відносин влади, потенційно нехтуючи свободою волі та індивідуальними варіаціями, адже зосереджує увагу на групах. Інші висловлюють занепокоєння щодо потенційної суб'єктивності та упередженості в інтерпретації дискурсу, закликаючи до прозорості та методологічної строгості в дослідженнях.

На завершення Критичний аналіз дискурсу пропонує цінний вторинний теоретичний підхід до концепції дискурсу. Підкреслюючи відносини влади, контекст, ідеологію та рефлексивність, цей підхід розширює розуміння дискурсу як соціальної практики, глибоко переплетеної з ширшою соціально-політичною динамікою. Його критична позиція розкриває приховані значення, викриває соціальну несправедливість і сприяє трансформації практик. Проте триваючі дискусії та методологічні міркування підкреслюють важливість тонкого та ретельного аналізу при застосуванні.

III. Мовленнєвий акт

- **Визначення та походження терміна «мовленнєвий акт»**

Термін “мовленнєвий акт” виник в галузі філософії мови, зокрема в роботах Джона Ленгшоу Остіна. У своїй книзі 1962 року «How to Do Things with Words» [4] Остін стверджував, що мова є не просто засобом опису світу, а

й засобом виконання дій чи соціальних ритуалів. Він ввів термін «мовленнєвий акт» для позначення висловлювання, яке не лише передає значення, але й виконує певну функцію.

Остін розрізняв два типи мовленнєвих актів: констативні та перформативні. Констативний мовленнєвий акт — це акт, який описує або констатує факт про світ, тоді як перформативний — це акт, який виконує дію або має практичний ефект у світі.

Теорія мовленнєвих актів Остіна була значним відходом від попередніх теорій мови, які зосереджувалися переважно на описовій або референційній функції мови. Робота Остіна підкреслила роль мови в дії та підкреслила той факт, що використання мови залежить від контексту та залежить від таких факторів, як наміри мовця, очікування аудиторії та соціальні норми.

Теорія мовленнєвих актів Остіна справила глибокий вплив на галузь прагматики, яка займається вивченням використання мови в контексті. Це також вплинуло на інші галузі, такі як соціологія, антропологія та психологія, які спиралися на його роботи, щоб краще зрозуміти зв'язок між мовою та соціальною діяльністю.

Загалом, концепція мовленнєвого акту бере свій початок у новаторській роботі Джона Ленгшоу Остіна у філософії мови, і з тих пір вона стала центральною концепцією у вивченні використання мови та спілкування.

Джон Серль висловлювався наступним чином про теорію мовленнєвих актів[38]: “Однією з причин, чому тема мовленнєвих актів є такою веселою, є те, що вам не потрібно турбуватися про те, що казали всі видатні постаті минулого, оскільки більшість великих філософів не мали теорії мовних актів. Наскільки я знаю, ви не можете знайти погляд Канта на вибачення чи привітання”.

Хоча розробка концепції мовленнєвих актів справедливо асоціюється з іменем Остіна, не можна сказати, що уявлення про твердження, які виконують дію, а не лише описують щось, є його винаходом.

На мовленнєві акти та їх типи філософи звертали увагу ще з античних часів, вважаючи їх за необхідне досліджувати і форму вираження (оформлення) міркування. Наприклад, стоїки вважали, що мова є формою дії і що говоріння передбачає виконання певних дій. Аристотель, у свою чергу, у своїй праці “Риторика” [3] розрізняв жанри публічних промов, але так як розрізняв він їх за призначенням, а не за стильовим оформленням, його класифікацію теж можна вважати внеском в уявлення про мовленнєві акти.

Тома Аквінський у своїй «Сумі теології»[43] також обговорював ідею перфоративної мови та мовленнєвих актів. Він стверджував, що певні слова та фрази мають силу викликати зміни у світі, наприклад слова, сказані під час таїнств хрещення та Євхаристії.

Проте у цій роботі відбудуватиметься розгляд саме словосполучення “мовленнєвий акт”, заради уникнення розмиття фокусу дослідження. Утім, хоча Остін широко відомий своїм значним внеском у започаткування та вивчення теорії мовленнєвих актів, важливо визнати, що він не був першим вченим, який заглибився в цю сферу. Концепція мовленнєвих актів з перформативними функціями, що охоплює те, що можна було б назвати «мовленнєвими актами» в ширшому сенсі, можна простежити до доробку більш ранніх мислителів.

Більш ранньої варіацією роботи Остіна можна вважати “Essays on the Active Powers of the Human Mind” Томаса Рейда[34], датовані 1788 роком. У п’ятому есе, зокрема в розділі VI під назвою “Of the Nature of a Contract”, Рейд обговорює термін “соціальний акт” і представляє теоретичну основу для розуміння цього типу мовленнєвого акту. Дослідження Рідом

перформативної природи мови передували роботі Остіна на кілька десятиліть.

Окрім Рейда, інші вчені незалежно зробили внесок у розуміння соціальних актів як перформативних висловлювань. Адольфу Райнаху[30] і Станіславу Шкрабецю приписують розробку всебічного опису соціальних актів, починаючи з 1913 року[20]. Їхня робота виникла раніше за доробок Остіна. Висловлені ідеї також пропонують розуміння перформативної природи мови та її соціальних функцій.

Крім того, варто зазначити, що термін «мовленнєвий акт» вже використовувався Карлом Бюлером[8] до роботи Остіна. Бюлер, видатна постать у лінгвістиці та психології, використав цей термін для опису різноманітних дій та функцій, які виконуються за допомогою мови.

Ці приклади підкреслюють, що дослідження ідеї мовленнєвого акту і перформативних висловлювань, а також поява терміну “мовленнєвий акт” передували ідеї Остіна. Такі вчені, як Рейд, Райнах, Шкрабець і Бюлер, заклали основу для розуміння природи мовних дій і виконавчої сили мови. Хоча робота Остіна залишається ключовою в розвитку теорії мовленнєвих актів, важливо визнати багатий історичний контекст і внесок, зроблений цими попередніми мислителями.

- **Історична еволюція терміна “мовленнєвий акт”**

Спираючись на роботу Остіна, Джон Роджерс Серль розвинув теорію мовленнєвих актів наприкінці 1960-х і на початку 1970-х років[40]. У своїй праці «Speech acts: an essay in the philosophy of language» Серл спирався на попередню роботу Дж. Л. Остіна про мовленнєві акти та ввів нові концепції, які стали центральними для цієї галузі.

Одним із ключових внесків Серла було розрізнення констативних і перформативних висловлювань. Констативні висловлювання описують стан речей і можуть бути оцінені як істинні чи хибні, тоді як перформативні висловлювання — це дії, які не можна оцінювати як істинні чи хибні, але можуть бути вдалими чи невдалими залежно від різних умов. Серл стверджував, що перформативні висловлювання не просто описують дії, а й самі є діями, і що вони мають силу створювати нові соціальні реалії.

Серл також ввів концепцію «ієрархії мовленнєвих актів», яка впорядковує мовленнєві акти на основі їх іллокутивної сили[39]. Згідно з цією ієрархією, мовленнєві акти можна класифікувати як репрезентативні (такі як твердження), директивні (такі як накази), комісивні (такі як обіцянки), експресивні (такі як вибачення) і декларації (такі як оголошення когось одруженим). Ця ієрархія допомагає пояснити різні способи використання мови для виконання дій, і підкреслює важливість контексту та наміру у визначенні іллокутивної сили мовленнєвого акту.

Іншим ключовим внеском роботи Серля була його теорія непрямих мовленнєвих актів. Непрямі мовленнєві акти — це висловлювання, у яких передбачуване значення мовця не збігається з буквального значенням використаних слів. Серль стверджував, що дії непрямого мовлення залежать від здатності слухача розпізнати намір мовця та зробити висновок про іллокутивну силу висловлювання.

Внесок Серля в теорію мовленнєвих актів мав глибокий вплив як на лінгвістику, так і на філософію. Його робота розширила наше розуміння того, як мова може використовуватися для виконання дій, і підкреслила складний зв'язок між мовою, значенням і соціальною реальністю. Крім того, ідеї Серля щодо непрямих мовленнєвих актів були застосовані до багатьох галузей. Загалом, внесок Серля в теорію мовленнєвих актів

відіграв важливу роль у формуванні нашого уявлення про мову та комунікацію.

Внесок Герберта Пола Грайса[21] в теорію мовленнєвих актів вважається одним із найвпливовіших і новаторських у цій галузі. Грайс найбільше відомий своєю теорією розмовної імплікатури, яка забезпечує основу для розуміння того, як мовці передають значення за межами буквального змісту своїх слів.

Відповідно до Грайса, розмова передбачає неявний принцип співпраці, за яким мовці припускають, що їхні співрозмовники раціональні та що вони поділяють спільну мету — ефективне спілкування. Грунтуючись на цьому принципі, Грайс запропонував чотири максими розмови: максимум кількості (мовці повинні надавати потрібну кількість інформації), максимум якості (мовці повинні говорити правду), максимум релевантності (мовці повинні мати відношення до теми), а також принцип манери (доповідачі мають бути чіткими та лаконічними).

Грайс стверджував, що ці принципи не завжди дотримуються в розмові, і що це може призвести до розмовних імплікатур, які є висновками, що виходять за межі буквального значення слів. Грайс припустив, що розмовні імплікатури виникають, коли мовець порушує одну або більше розмовних максимумів, і що слухач може зробити висновок про передбачуване значення слів мовця на основі цього порушення.

Теорія розмовної імплікатури Грайса справила глибокий вплив на широкий спектр галузей, включаючи лінгвістику, філософію, психологію та комунікативні дослідження. Це забезпечило основу для розуміння складних способів передачі сенсу в розмові, і допомогло пояснити, як мовці здатні ефективно спілкуватися, навіть якщо вони не дотримуються розмовних принципів. Крім того, теорія Грайса мала вплив на розвиток інших теорій

використання мови, включаючи теорію релевантності та теорію мовленнєвих актів.

Загалом, внесок Грайса в теорію мовленнєвих актів відіграв важливу роль у формуванні нашого розуміння того, як мова використовується в соціальній взаємодії.

- **Внесок Вітгенштайна та Сталнакера у розробку концепції мовленнєвого акту**

Окрім Остіна, Серля та Грайса, вченими, що допомогли в розвитку концепції мовленнєвого акту, можна вважати Людвіга Вітгенштайна[47] та Роберта Сталнакера[45]. Внесок Людвіга Вітгенштайна в розвиток теорії мовленнєвих актів часто розглядається як основоположний, незважаючи на те, що він явно не розробляв теорію мовленнєвих актів. Його робота над мовними іграми, роллю контексту у визначенні значення та природою правил і конвенцій надала важливу інформацію, яка пізніше буде використана для розробки теорії мовленнєвих актів.

Одним із ключових внесків Вітгенштайна було його наголошення на ідеї, що значення слова визначається його використанням у певному контексті чи мовній грі. Ця ідея кидає виклик традиційному погляду на значення як на фіксовану й об'єктивну властивість слів і натомість припускає, що значення слова формується конкретним соціальним і мовним контекстом, у якому воно використовується. Ця ідея є основою для пізніших теорій мовленнєвих актів, які підкреслюють важливість контексту та соціальних умовностей у визначенні значення висловлювань.

Ідеї Вітгенштайна про природу правил і умовностей також мали важливий вплив на розвиток теорії мовних актів. Він стверджував, що правила та конвенції не є фіксованими та незмінними, а досить мінливими та постійно розвиваються у відповідь на зміни в соціальних практиках та мовному

використанні. Ця ідея забезпечує основу для розуміння того, як соціальні умовності, що оточують мовні дії, можуть змінюватися з часом, і як мовці можуть обговорювати значення та інтерпретацію висловлювань у різних контекстах.

Нарешті, робота Вітгенштайна про природу мовних ігор забезпечує формування фундаментального бачення того, як використання мови впроваджується в більш широкі соціальні практики та інститути. З його праць можна висувати, що мова – це не просто набір абстрактних символів, а скоріше вона глибоко переплетена з соціальною та культурною дійсністю.

Роберт Сталнакер переосмислив розуміння мовних актів завдяки своїй ідеям про (с)твердження (“assertion”), пресупозицію та спільну основу (“common ground”). Його ідеї допомогли вдосконалити та розширити теорію мовленнєвих актів, зокрема з точки зору розуміння того, як мовці координують свої висловлювання та як значення передається в соціальній взаємодії.

Бачення Сталнакером (с)твердження (“assertion”) вплинуло на розвиток у бік більш тонкого розуміння того, як мовці висувають претензії та передають інформацію через свої висловлювання. Він стверджував, що (с)твердження (“assertion”) передбачають прихильність істинності висловлювання, і що мовці можуть використовувати різні лінгвістичні та контекстуальні ознаки, щоб сигналізувати про ступінь прихильності. Під “прихильністю” мається на увазі переконаність мовця у істинності, або принаймні правдивості, висловлювання. Ця ідея стала важливою для розробки більш детальної таксономії ілюктивних актів і для більш точного розуміння того, як мовці передають значення через свої мовні дії.

Іншим ключовим внеском роботи Сталнакера є його дослідження пресупозицій. Він стверджував, що пресупозиції є важливим аспектом значення, і що вони відіграють вирішальну роль у координації мовленнєвих актів і встановленні спільної точки зору між мовцями. Його ідеї про пресупозицію допомогли розширити теорію мовленнєвих актів за межі фокусування на ілокутивних актах і забезпечили основу для розуміння того, як мовці обговорюють значення в складніших комунікативних контекстах.

Ідея Сталнакера про роль спільної основи (“common ground”) допомогла розвинути більш глибоке розуміння того, як мовці координують свої мовленнєві акти. Він стверджував, що мовці повинні ділитися певною кількістю знань і припущень, щоб ефективно спілкуватися, і що встановлення та підтримка спільної основи (“common ground”) є ключовим аспектом успішної комунікації.

Доробок Сталнакера став важливим етапом у процесі еволюції теорії мовленнєвих актів. Його ідеї залишаються актуальними досі і, не дивлячись на наявну критику щодо ігнорування аналізу непрямих мовних актів чи недостатньої формалізації у розробці іллокутивної логіки, тримають позицію “канонічних” для досліджень з розвитку теорії мовленнєвих актів.

- **Теоретичні підходи до мовленнєвого акту в прагматиці**

У галузі прагматики мовленнєві акти аналізуються з точки зору намірів, що стоять за висловлюваннями мовця, і впливу, який вони справляють на слухача. Двома впливовими теоретичними підходами до аналізу мовленнєвих актів є розрізнення між констативними та перформативними висловлюваннями та розрізнення між ілокутивними та перлокутивними актами.

Розрізнення між констативними та перформативними висловлюваннями вперше було запропоновано Дж. Л. Остіном у його основоположній праці

«How to Do Things with Words»[4]. За Остіном, констативні висловлювання – це ті, які описують або повідомляють про стан справ у світі, тоді як перформативні – це ті, які виконують певну дію, наприклад, дають обіцянку чи віддають наказ. На відміну від констативних висловлювань, перформативні висловлювання не можна оцінювати як істинні чи хибні; їх можна оцінити як вдалі чи невдалі лише на основі того, чи успішно вони виконують заплановану дію.

Розрізнення між ілокутивними та перлокутивними актами було розроблено Джоном Серлом, спираючись на роботу Остіна. За Серлем, ілокутивні акти — це навмисна або конвенційна сила висловлювання, наприклад, звернення до прохання чи попередження. З іншого боку, перлокутивні акти — це фактичні ефекти, які висловлювання справляє на слухача, наприклад, переконування їх зробити щось або виклик у них певних емоцій. Серль стверджував, що іллокутивні акти визначаються конвенціями використання мови та контекстом висловлювання, тоді як перлокутивні акти залежать від таких факторів, як ставлення та переконання слухача.

Ці теоретичні підходи до аналізу мовленнєвих актів мали вплив на вивчення використання мови та спілкування. Констативне/перформативне розрізнення підкреслює способи, якими мова використовується для виконання дій, окрім простого опису реальності, тоді як іллокутивне/перлокутивне розрізнення підкреслює важливість контексту та інтерпретацію слухачем намірів мовця.

Однак ці підходи також критикували. Дехто стверджує, що відмінність між констативними та перформативними висловлюваннями не завжди є чіткою, і що можуть бути випадки, коли висловлювання може мати як констативні, так і перформативні аспекти. Інші припускають, що розрізнення між іллокутивним і перлокутивним не повністю відображає складність

використання мови, і що можуть бути випадки, коли наслідки висловлювання неможливо чітко відокремити від передбачуваного значення.

Незважаючи на цю критику, констативні/перформативні та ілокутивні/перлокутивні відмінності залишаються важливими інструментами для аналізу способів, у які мова використовується для виконання дій і створення сенсу в спілкуванні.

Існують і інші підходи, серед них наступні:

- Принцип кооперації Пола Грайса передбачає, що мовці та слухачі співпрацюють у процесі спілкування, і ця співпраця є важливою для ефективної комунікації. За словами Грайса, мовці роблять припущення про те, що їхні слухачі знають і очікують, і вони використовують ці припущення, щоб опосередковано передати значення.

Теорія Грайса мала вплив на аналіз непрямих мовленнєвих актів і на розуміння ролі імплікатури в комунікації. Водночас, критики стверджують, що ідеям Грайма бракує чіткої основи для аналізу мовленнєвих актів.

- Теорія релевантності Спербера та Вілсон[42] базується на кооперативному принципі Грайса, припускаючи, що комунікація є успішною, коли інформація, що передається, відповідає інтересам і цілям слухача. Згідно з цією теорією, мовці та слухачі використовують контекстну інформацію, щоб зробити висновок про релевантність висловлювання та створити сенс.

Теорія релевантності мала вплив на аналіз іронії, метафори та інших типів образної мови, а також на розуміння ролі контексту та релевантності в

комунікації. Однак її критикували за складну структуру та зосередженість на когнітивних процесах, а не на соціальному контексті спілкування.

- Теорія ввічливості Браун та Левінсона[7] передбачає, що мовці використовують мову, щоб підтримувати соціальні взаємовідносини. Згідно з цією теорією, оратори використовують різні стратегії ввічливості, щоб продемонструвати шанобливість, повагу та солідарність зі своїми слухачами.

Теорія ввічливості мала вплив на аналіз соціального контексту та динаміки влади в спілкуванні, особливо в міжкультурному спілкуванні. Однак її критикували за його надто формальну та жорстку структуру та за нехтування іншими аспектами соціального контексту, крім ввічливості.

На завершення ідею мовленнєвого акту було досліджено за допомогою кількох теоретичних підходів у прагматиці, кожен із яких має свої сильні та слабкі сторони. Незважаючи на те, що ці теорії зробили внесок у наше розуміння того, як мова використовується в контексті, вони також підкреслюють потребу у комплексній та інтегрованій структурі для аналізу мовленнєвих актів, яка враховує як лінгвістичний, так і соціальний контекст.

Висновки

Було проведено дослідження виникнення та історичної еволюції термінів «контекст», «дискурс» і «мовленнєвий акт». У процесі роботи було виконано основні окреслені завдання дослідження, а саме виявлення специфіки історичного виникнення термінів, з'ясування обставин їх історичної і теоретичної еволюції та дослідження їх взаємозв'язку.

У результаті дослідження було отримано кілька конкретних висновків, що сприяють розумінню природи виникнення та розвитку основоположних термінів прагматики.

Перший висновок дослідження стосується важливості і довготривалості понять “контекст”, “дискурс” і “мовленнєвий акт” у полі прагматики. Незважаючи на плин часу та розвиток нових ідей та теорій, ці терміни не лише зберегли свою актуальність і продовжили бути важливими для розуміння особливостей людського спілкування, а й стали незамінними термінами для кількох наукових галузей.

Завдяки аналізу літератури було виявлено, що хоч з усіх понять лише “контекст” і “дискурс” мають коріння вжитку у працях давніх часів, концепції, що відповідають кожному з термінів мають довгу та багату історію.

Другий висновок, зроблений у результаті дослідження, полягає в тому, що значення фундаментальних термінів прагматики, а саме “контекст”, “дискурс” і “мовленнєвий акт”, еволюціонували та змінювалися з часом. Значення термінів зазнавали постійного розширення та перевизначення за рахунок появи різних теоретичних точок зору та підходів, а також за рахунок зміни історичних епох та обставин вжитку.

До прикладу, термін “контекст” еволюціонує із чогось, що виконує вказівку на функцію зв'язку певних частин тексту, до загальних обставин певної події(у прагматиці – мовлення), цим самим він з властивості об'єктів стає фактично умовами можливості чогось чи обставинами зовнішнього світу загалом.

Подібна трансформація стосується і терміна “дискурс”, що у процесі розвитку перетворився з такого ж службового, як і контекст, на самостійний

широкий термін, яке використовується на позначення певного тексту загалом, сукупності вербальних повідомлень у певному середовищі тощо.

Не можна оминати увагою і розширення охоплення терміна “мовний акт”, адже, незважаючи на відносно коротку історію, воно теж набуло ряду нових значень. Якщо в фундаментальній роботі Остіна це словосполучення означало окремих перелік визначених автором випадків висловлювань, що виконують дію, то наразі “мовний акт” використовується як загальна назва роду висловлювань, у яких присутній намір, про що стверджує, наприклад, Левінсон у своїй статті для збірки[25].

Третій висновок дослідження полягає в тому, що терміни “контекст”, “дискурс” і “мовний акт” є глибоко взаємопов’язаними. Сприйняття цих понять ізольовано обмежує потенціал цього ж сприйняття, адже відсікає всебічний розгляд.

Наприклад, концепція контексту є важливою для розуміння значення мовного акту. Без відповідного контексту передбачуване значення мовного акту може бути неправильно витлумачено або повністю втрачено. Мовний акт, у свою чергу, має важливу роль в концепції дискурсу, адже мовні акти є будівельними блоками комунікації.

Концепції контексту та дискурсу є особливо тісно пов’язаними. Хоча іноді вони можуть здаватися майже тотожними через наявність спільних характерних рис, все ж вони представляють різні виміри мовлення та взаємодії.

Контекст зазвичай відноситься до ширшого середовища або ситуації, в якій відбувається мовлення. Ідея контексту охоплює різні фактори, які впливають на тлумачення та значення мови. Таким чином, складові елементи контексту включають фізичне середовище, соціальні та культурні чинники, спільні знання та переконання учасників тощо.

Контекстуальні сигнали надають важливу інформацію для розуміння передаваних повідомлень, оскільки вони формують уявлення про намір, доречність і значення висловлювань. Беручи до уваги контекст, ті, хто сприймають інформацію, можуть зробити адекватний висновок про значення певного речення, усунути для себе неоднозначності та неточності.

Дискурс же зосереджується на явищі використання мови в конкретних обставинах чи ситуації. Він охоплює структуру, стиль та особливості мовлення за межами аналізу окремих речень. Аналізуючи дискурс, ми досліджуватимемо, як мова функціонує в розмовах, промовах, письмових текстах або будь-яких інших ситуаціях мовлення. Також через аналіз дискурсу можна визначити способи використання мови для передачі значення, структурування ідей і створення зв'язності мовленнєвого процесу. Через подібний підхід особливостями аналізу дискурсу є розгляд мовних засобів, що формують структурні особливості мовлення такі як займенники, сполучники тощо, які пов'язують ідеї та сприяють загальній зв'язності.

Зрештою, контекст має ширший масштаб, охоплюючи весь фон мовлення, включаючи зовнішні(фізичні) обставини мовців, засвоєну раніше інформацію, соціальні та культурні аспекти. Разом із тим, контекст у межах прагматики здебільшого розглядають для інтерпретації одиничних висловлювань.

Дискурс, з іншого боку, виходить за межі конкретних висловлювань, зосереджуючись на лінгвістичних, більш формальних, аспектах спілкування, що включають соціальні та культурні рамки, в яких відбувається спілкування. Як зазначають Спербер та Вілсон[42], дискурс впливає на значення шляхом використання мовних структур, стратегій і конвенцій, які встановлюють узгодженість та адекватну інтерпретацію.

Таким чином, “контекст” і “дискурс” жодним чином не є тотожними термінами, адже їх значення стосуються різних аспектів мовлення. Контекст означає обставини, у яких відбувається мовлення, і використовуються для аналізу висловлювань; натомість дискурс означає мовлення загалом, що обмежується формою тексту, промови, повідомлення тощо, для аналізу яких необхідне врахування зовнішніх обставин та факторів.

Підсумовуючи, можна ствердити, що у процесі дослідження були виконані поставлені завдання. Ми простежили обставини виникнення та історичної еволюції термінів “контекст”, “дискурс” та “мовленнєвий акт”, а також концептуальні трансформації цих термінів, підкресливши їхнє значення для розуміння використання мови та спілкування.

Термін “контекст” зазнав глибокої трансформації від початку свого використання, де розглядався переважно як тло або середовище для спілкування, до значно більш широкого розуміння, яке підкреслює його динамічну та інтерактивну природу. Наразі контекст вченими визнано вирішальним фактором у тлумаченні висловлювань, усуненні неоднозначності сенсу та охопленні різноманітних аспектів спілкування.

Подібним чином і термін “дискурс” розвинувся за межі свого початкового фокусування на частинах окремого тексту та розширився, щоб охопити ширшу систему використання мови. У процесі еволюції концепції, такі вчені як Мішель Фуко наголошували на владних структурах, які формують дискурс, у той час як такі вчені як Юрген Габермас підкреслювали роль дискурсу в соціальній взаємодії.

Термін “мовленнєвий акт” знайшов свій початок у роботах Джона Ленгшоу Остіна, розвиток – у роботах Джона Серля, Пола Герберта Грайса та інших. Дослідження розвитку концепції мовленнєвих актів підкреслило складний

зв'язок між мовою та дією, виявивши способи, якими висловлювання можуть формувати та трансформувати реальність взаємодії.

У цьому дослідженні представлено огляд історичного розвитку цих ключових термінів, демонструючи їхні взаємозв'язки та перспективи розвитку в рамках прагматики.

Вивчення контексту, дискурсу та мовленнєвих актів продовжує розвиватися разом із прогресом технологій, глобалізацією та мінливим характером людської взаємодії. Результати дослідження можуть бути розвинені й надалі, більше того, подальше дослідження є необхідним.

Список джерел, використаних і цитованих у дослідженні

1. Abelard P. Sic et Non / Peter Abelard. – University Of Chicago Press, 1977. – 714 p.
2. Allott N. Key Terms in Pragmatics / Nicholas Allott. – London: A&C Black, 2010. – 264 p.
3. Aristotle. Art of Rhetoric / Aristotle., 2020. – 528 p.
4. Austin J. L. How to Do Things with Words / Austin. – Cambridge: Harvard University Press, 1962. – 168 p.
5. Bakhtin M. The Dialogic Imagination: Four Essays / Bakhtin., 1981. – 480 p.
6. Biletzki A. Is there a history of pragmatics? / Anat Biletzki // Journal of Pragmatics / Anat Biletzki., 1996. – pp. 455–470.
7. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson., 1987. – 345 p.
8. Bühler K. Die Axiomatik der Sprachwissenschaften / Bühler // Kant-Studien / Bühler., 1933. – 156 p.
9. Burton R. The anatomy of melancholy / Richard Burton.. – 1382 p.
10. Context [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/dictionary/context>.
11. Context [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.etymonline.com/word/context#etymonline_v_18277.
12. Context [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/context>.

13. Crystal D. A dictionary of linguistics and phonetics / David Crystal., 2008. – 560 p.
14. Cutting J. Pragmatics and Discourse / Cutting., 2002. – 187 c.
15. Duranti A. Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon / A. Duranti, C. Goodwin., 1992. – 363 p.
16. Dynamic Semantics [Электронный ресурс] // Stanford Encyclopedia of Philosophy – Режим доступа до ресурсу: <https://plato.stanford.edu/entries/dynamic-semantics/>.
17. Fairclough N. Discourse and Social Change / N. Fairclough, R. Wodak., 1997. – 272 p.
18. Fetzer A. Context and Contexts: Parts Meet Whole? / A. Fetzer, E. Oishi., 2011. – 248 c.
19. Foucault M. The Archaeology of Knowledge / Foucault., 1982. – 256 p.
20. Grgic M. How to Do Things with Tense and Aspect: Performativity before Austin / M. Grgic, I. Z. Žagar. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2011. – 155 p.
21. Grice H. P. Logic and Conversation / Grice // Syntax and Semantics: Speech Acts / Grice., 1975. – С. 41–58.
22. Haaze F. The history of discourse as literary history: on the historicity and documentation of a concept exemplified by the "Philosophical discourse" / Fee-Alexandra Haaze // A Parte Rei / Fee-Alexandra Haaze., 2010. – pp. 1–15.
23. Habermas J. The Theory of Communicative Action / Habermas., 1981. – 465 p.

24. Harris Z. Discourse Analysis Reprints (Classic Reprint) / Harris., 2018. – 80 p.
25. Huang Y. The Oxford Handbook of Pragmatics / Yan Huang., 2013. – 752 p.
26. Jacobson R. Linguistics and Poetics / Roman Jakobson // Style in language / Roman Jakobson., 1960. – С. 350–377.
27. Levinson S. C. Pragmatics / Stephen Levinson., 1983. – 420 с.
28. Locke J. An Essay Concerning Human Understanding / John Locke. – Lanham: Start Publishing, 2013. – 384 p.
29. Merriam-Webster Dictionary. Context Definition and Meaning [Электронный ресурс] / Merriam-Webster Dictionary – Режим доступа до ресурсу: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/context>.
30. Mulligan K. Speech Act and Sachverhalt: Reinach and the Foundations of Realist Phenomenology / Mulligan. – Dordrecht/Boston/Lancaster, 1987. – 357 p.
31. Nonius Marcellus. De Compendiosa Doctrina / Nonius Marcellus., 2010. – 36 p.
32. Pierce C. Collected Papers of Charles Sanders Peirce / Charles Pierce. – Cambridge: Harvard University Press, 1931. – 962 p.
33. Plato. Gorgias / Plato. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 119 p.
34. Reid T. Essays on the Active Powers of the Human Mind / Reid., 1969. – 481 p.
35. Saussure F. Course in General Linguistics / Ferdinand de Saussure., 2011. – 320 p.

36. Schegloff E. A. Lectures on Conversation / E. A. Schegloff, G. Jefferson, H. Sacks., 2010. – 1520 c.
37. Schiffer S. R. Meaning / Stephen Schiffer., 1972. – 166 c.
38. Searle J. Interview [with G. Heyer and D. Munch]: Von der Sprechakttheorie zur Intentionalität / Searle // Information Philosophie / Searle., 1984. – pp. 24–30.
39. Searle J. R. A Taxonomy of Illocutionary Acts / John Searle // Language, Mind and Knowledge / John Searle., 1975. – C. 344–369.
40. Searle J. Speech acts: An essay in the philosophy of language. / John Searle. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. - 214 p.
41. Seneca L. A. Controversiae / Seneca. – Cambridge: Harvard University Press, 1974. – 560 p.
42. Sperber D., Wilson D. Relevance. Communication and Cognition (2d ed.). - Oxford: Blackwell, 1995. – 326 p.
43. St. Thomas Aquinas. The Summa Theologica / St. Thomas Aquinas., 1981. – 3057 p.
44. Stalnaker R. Context / Robert Stalnaker., 2014. – 248 p.
45. Stalnaker R. Pragmatics / Stalnaker // Synthese Vol. 22, No. 1/2/ Stalnaker., 1970. – pp. 272–289.
46. Wharton T. Context/ Wharton // The Pragmatics Encyclopedia / Wharton. – London: Routledge, 2010. – pp. 74–75.
47. Wittgenstein L. Tractatus Logico-Philosophicus / Wittgenstein., 1981. - 208 p.